

Rusya Federasyonu'nda Milli ve Dini Kimliğin Yükselişi

The Rise of National and Religious Identity in Russian Federation

Şir Muhammed Dualı¹

Özet

Bugün tüm dünyada olduğu üzere Rusya Federasyonu'nda da geçen yüzyıldan günümüze kadar süre gelen bir kimlik sorunu yaşanmaktadır. Kuşkusuz kimlik sorunu anlaşılma-sızın özellikle çokkültürlü ve çok uluslu Rusya'yı anlamamız mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla bu makale Rusya'da giderek ivme kazanan milli ve dini kimlik sorununu incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Kimlik, Ulus, Ortodoks, Din.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, muham-med.duali@gop.edu.tr

Abstract

Today in Russia as well as all over the world one can observe both a crisis of identity hat has revealed itself by the early 20st century. Without understanding of the problem of identity it will be difficult to understand the modern world, in particular Russia with its polycultural and polynational structure. Therefore, this article examines the problem of a national and religious identity in the Russia.

Key words: *Russia, Identity, Nation, Orthodox, Religious.*

Giriş

Son yıllarda dünyada meydana gelen gelişmelerin de etkisi ile kimlik meselesi hem sosyal bilimler alanında hem de politik dilde daha çok telaffuz edilir hale gelmiştir. Kuşkusuz inanç, gelenek, değerler, normlar, tarih ve görgü kuralları toplumların kimliğini oluşturan karmaşık yapılardan bazılarıdır. Milli ve dini kimlik ise her zaman için kişinin içsel ve dışsal yaşam biçimini belirleyen faktör olarak önem kazanmaktadır. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Rusya Federasyonu, kaybedilen Sovyet kimliğinin yerine yeni bir kimlik arayışı içerisine girmiştir. Nitekim Çarlık Rusya'sı döneminde oluşturulan ve bir ayağı Ortodoks inancına dayanan Rus kimliği, Sovyetler Birliği'nin tesisi sonucunda ortadan kaldırılmış, yerine "Sovyet İnsanı" (*Homo Sovieticus*) adı altında yeni bir kimlik tesis edilmeye çalışılmıştır. Ancak 1991 yılında Birliğin dağılması ve çeşitli etnik kimliklere dayalı bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması, doğal olarak Rus toplumunu yeniden bir kimlik arayışına sevk etmiştir.

Birliğin dağılmasını müteakiben Rusya'nın liberal demokratik çizgiye uyum sağlayarak uluslararası toplumla bütünleşmesi beklenirken tam tersi olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Rus siyasetçiler, eski Sovyet etki alanında Batı'dan tamamen bağımsız bir Rusya anlayışı çerçevesinde politika üretmeye başlamıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni Rusya, Sovyetler Birliği'nden kalma eski gücünü ve uluslararası arenada var olan saygınlığını korumaya kalkışmakla birlikte kendine özgü yeni bir kimlik oluşturmayı elzem görmüştür. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin halefi olarak egemen ve büyük bir devlet ve küresel güç merkezlerinden biri olma düşüncesi, Rusya Federasyonu için yeni kimliğin anahtar koordinatları olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın yeni kimlik arayışında izlediği bu yol ise onu giderek Batı'dan uzaklaştırmaktadır. Ancak hem politik hem milli hem de dini kimliğin inşası, beraberinde birtakım zorlukları da ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki Rusya'nın tek bir ulus kavramı etrafında birleştirilmesi sorunudur. Yabancı düşmanlığına mahal vermeden ortak kültür ve eğitimin oluşturulması ve radikal unsurların faaliyet alanlarının kısıtlanması, ayrıca ultra milliyetçiliğin önlenmesi ve vatanseverliğin faşizme dönüşme tehlikesi bu sorunlardan bazılarını ihtiva etmektedir.

Rus Kimliğinin Tarihi Arka Planı

XI. yüzyıl içerisinde Hıristiyan dünyasının Batı ve Doğu kiliseleri olarak ikiye ayrılmasından sonra Kiev Rus Kilisesi, Rus kimliği ile Ortodoks kimliğin iç içe olduğu tezini ortaya atarak Ortodoksluğa dayalı yeni bir kimlik inşa etmeye koyulmuştur. Bu bakış açısı zamanla Ortodoks Rusya ile Katolik Batı dünyası arasında ikili ilişkilerin karmaşık hale gelmesine ve Rusların Batı karşıtı pozisyon geliştirmelerine neden olmuştur (Trenin, 2006: 156). Özellikle 1453 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nun çökmesi yeni bir algının; "imparatorluğun taşınması" (translation imperia) düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu aynı zamanda Rus Kilise tarihinde sosyo-politik, diyalektik ve kültürel açıdan önemli bir dönüşüm noktası olmuştur. Bu düşüncenin temeli XI. yüzyılda yaşayan ve ilk Rus metropoliti olarak tarihe geçen İlarion'un (ö. 1073) 1037 ile 1050'li yıllar arasında kaleme aldığı "Söz ve Kanun" isimli eserine dayanmaktadır (İlarion, 1994: 5-15). İlarion'u diğer Rus Ortodoks Kilisesi metropolitlerinden ayıran temel özellik onun Rus kökenli olmasıdır. Zira İlarion dışında Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar Rus Kilisesi'ni Grek metropolitler idare etmiştir (Makary, 1868: 5). Söz konusu dönemlerde Rusların hem sosyo-kültürel hem de politik açıdan Doğu Roma İmparatorluğu'nun çok gerisinde olması, ayrıca Hıristiyanlığı İstanbul Kilisesi'nin etkisi altında kabul etmelerinin vermiş olduğu huzursuzluğun yansımalarını İlarion'un eserinde de görmek mümkündür. Örneğin eserde Rus halkının kültürel açıdan zengin olan Batı halklarıyla eşit olduğu ispata çalışmıştır (Orlov ve Georgiev, 2001: 46). İlarion, dönemin Kiev Knyazi² Yaroslav'ın Bizans'la kavgasını fırsat bilerek bağımsız ve kendine özgü bir Rus kimliğinin oluşturulmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Eserinin bir yerinde o, "sonuncular birinci olacaktır" diyerek, Rusların Ortodoksluğu en son kabul etmelerine rağmen mukadder bir kutsal misyon gereği birinci olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir (Belitskoy, <http://old-russian.chat.ru/13ilarion.htm>). Bu tarihten itibaren belirlenen çizgi birkaç asır içerisinde evrilerek *seçilmişlik* düşüncesinin ortaya çıkmasına kadar gelmiştir.

2 Slavlar arasında faaliyette bulunan Vareg kıtaları veya "durişinalarının" başında bulunan Norman beylerine Knyaz denmiştir. IX. yüzyıldan itibaren Rus siyasal yönetiminin başında bulunan kişiler bu unvanı kullanmışlardır. Bkz. N. Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar, II. Baskı, Ankara, 1987, s.16.

XV. yüzyıl içerisinde meydana gelen iki olay Rus kimliğinin formüle edilmesi için önemli fırsat sunmuştur. Bu olaylardan ilki Rus Ortodoks Kilisesi'ni ilgilendirirken bir diğeri de Rusya'nın politik kaderini belirleyecektir (Dugin, <http://konservatizm.org/konservatizm/ident/270409150306.xhtml>). Kiliseyi ilgilendiren olay yukarıda değinildiği üzere Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesidir. Zira Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşü, Ortodoks imparatorluğunun sona ermesi anlamına geliyordu. İkincisi ise yine XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Altın Ordu devletinin Çar III. İvan tarafından yenilgiye uğratılmasıdır (Orlov ve Georgiev, 2001: 70-71). Rusya'nın Altın Ordu tehlikesinden kurtulması, onun tam anlamıyla bağımsızlık elde etmesinin önünü açmıştır. Rus halkı bu iki olayı kendine özgü bir biçimde yorumlamış ve Bizans'ın düşmesini onun Katolik Kilisesi'ne boyun eğmesine, Altın Ordu'nun yenilgisini ise Rusya'nın Roma Katolik Kilisesi ile uzlaşmayı reddetmesine bağlamıştır (Uspensky, 1998: 229). Bilindiği üzere Doğu Roma İmparatorluğu, giderek artan Osmanlı tehlikesine karşı 1439 yılında Roma Papası ile Floransa'da bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma gereğince Bizans kilisesi, Ortodokslukla Katolikliğin birleşmesini kabul ediyor ve Ortodoks Kilisesi üzerinde Papa'nın üstünlüğünü onaylıyordu (Sinitsina, 2000: 61-62). Ancak Rus Kilisesi bu anlaşmayı kabul etmemiş ve daha sonra Bizans'ın düşmesini yapılan bu anlaşmaya bağlamıştır.

Bir taraftan Bizans'ın etkisinden kurtulan kilise, Metropolit İlarion'ı saymaz isek-ilk kez Rus bir metropolit seçme (İon 1448'de metropolit seçilmiştir) yetkisine kavuşmuşken, diğer taraftan da 200 sene süren Moğol-Tatar yönetimine son verilmiş ve Moskova krallığı dönemi resmen başlamıştır. Dolayısıyla XV. yüzyılda meydana gelen bu gelişmeler Rus kimliğinin hem dini hem de politik dayanaklarının belirginlik kazanmasını sağlamıştır.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun çökmesi sonucu ortaya çıkan boşluğu doldurmayı amaçlayan Rus çarlar, daha önce İlarion tarafından temellendirilen "imparatorluğun taşınması" ya da "Moskova'nın üçüncü Roma" statüsüne kavuşturulması iddiasını gündeme getirmişti (Trenin, 2006: 159). Bunun gerçekleşebilmesi ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sonucu Ruslara geçen ve Rusya'ya seçilmişlik (Talberg, http://www.orthedu.ru/ch_hist/talberg1.htm) (choseness) misyonu yükleyen evrensel Ortodoks inancına sahip çıkmak ve Rusya'yı sonuncu

ve yegâne Ortodoks imparatorluğu statüsüne kavuşturmakla mümkün olacaktır. Bu çerçevede ilk olarak İnok Filofey (ö. 1542) ‘Moskova Üçüncü Roma’ tezini şekillendirirken, Çar İvan Grozni (ö. 1584) ile birlikte artık çarların Doğu Roma İmparatorluğu’nda olduğu gibi mesh edilerek kutsanma geleneği başlatılmıştır (Uspensky, 1998: 12). Ayrıca Rusya’nın kendisini Ortodoks dünyasının tek koruyucusu ve öncüsü statüsüne yükseltmesi, metropolit İlarion’un “sonuncular birinci olacaktır” müjdesinin de gerçekleşmesi olarak görülmüştür. Tüm bu gelişmelere ilaveten 1589 yılında Rus Ortodoks Kilisesi’nin Patriklik statüsüne kavuşması sonucu daha önce Rus-Grek Ortodoksluğu olarak kabul gören anlayış Rus Ortodoksluğu’na dönüşerek Rus kimliğinin şekillenmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Trenin, 2006: 159).

İki yüz sene sürecek olan bu seçilmişlik ve “Kutsal Rusya” doktrini, Moskova Patriği Nikon (ö. 1681) döneminde yaşanan bazı gelişmeler sonucunda sekteye uğratılmıştır. Nikon, aslında kendisini bir “Rus Ortodoks Papa” olarak görmüş ve Moskova Üçüncü Roma fikrini devam ettirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Slav halklarının tümünü bir çatı altında toplamayı ve hatta İstanbul’u yeniden Ortodoks dünyasına katmayı dahi planlamıştır. O, tüm Ortodoks dünyasına hitap edebilmek için kilisede kullanılan ritüelin standartlaştırılması gerektiğine inanmıştır. İşte Nikon’un bu girişimi Rus Ortodoks Kilisesi içerisinde bölünmeye yol açmıştır. Nikon reformlarına karşı olan ve yapılan yenilikleri reddedenlere yönelik amansız bir mücadele başlatmıştır. Bu süreç kilisenin Nikoncular ve Eski İnananlar (Old Believers) olarak ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. İlk başlarda Çar I. Aleksey, (ö. 1679) Nikon’u desteklemişse de daha sonraki dönemlerde onun iktidar hırsından rahatsızlık duymuştur. Dolayısıyla 1666’da Nikon kilise konseyinin kararı ile patriklik görevinden uzaklaştırılırken Moskova Üçüncü Roma fikri de rafa kaldırılmıştır (Polozniev, 2000: 88-91, Makarey, 1910: 115-125). Rusya bu tarihten itibaren kendisini güçlü Ortodoks Avrupa devleti olarak formüle ederken, seçilmişlik ve Kutsal Rusya iddiasından da bir o kadar uzaklaşmıştır.

Bu tarihten itibaren iki yüzyıldan beri devam eden dogmatik ve kutsal kimliği ön plana çıkan Rusya’nın yerine, dünyevi yönü çok daha belirgin olan bir yönetim anlayışı tesis edilmiştir. Bunun sonucu daha önce formüle edilen ve Rus kimliğinin oluşumu ve gelişimini sağlayan Rus ruhuna özgün Rus Ortodoksluğu’nun yerine Grek-Rus Ortodoks an-

layışı hâkim olmuştur (Dugin, <http://konservatizm.org/konservatizm/ident/270409150306.xhtml>). XVIII. yüzyıla gelindiğinde ülke, geleceksel Rus devlet ve din yapısını önemli ölçüde değiştirerek seküler kimliğe kavuşturan yeni bir reform dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Çar I. Petro tarafından başlatılan bu reform hareketi temelini Batı’da meydana gelen değişikliklerden almıştır. Ülke genelinde birçok alanda gerçekleştirdiği reformlardan biri de Rus Ortodoks Kilisesi üzerinde yaptığı değişiklikleri içermektedir. Petro’nun oluşturduğu mutlak monarşi, kiliseyi de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı gerektirdiğinden kilise bünyesinde değişiklikler yapmaya ve onu devlete bağlı bir kurum haline getirmeye karar vermiştir (Poselyanın, 1998: 21). G. Florovsky (ö. 1979) Petro’nun reformları hakkında “anakronizm” değerlendirmesinde bulunmuş ve Petro’nun temel hedefinin Rusya’yı Batılılaştırmak ya da modernleştirmekten ziyade, onun sekülerleşmesini sağlamak olduğunu belirtmiştir (Florovsky, 1979: 114). Temelde Rus ruhu ya da Rus kimliğine aykırı olan bu reform hareketi sonucunda Rusya, eski Rus kimliğini bünyesinde barındıran zihniyetten uzaklaşarak Batı’yla bütünleşen yeni bir görünüme kavuşmuştur. Yine Petro ile birlikte Rusya’da çok uluslu Rusya Devleti anlayışına dayanan sivil milliyetçilik tezi ortaya çıkmıştır. Petro, imparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan halklar için, tek anavatana bağlı vatandaşlar anlamında “Rusyalılar” (Rossiyanin) (Sogrin, 2011: 120) kavramını kullanmak sureti ile vatandaşlığa bağlı ulus anlayışının temellerini atmıştır.

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Batı’da ortaya çıkan milliyetçiliğin da etkisi ile Rus kimliği meselesinin yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Rusya’da bu düşünce, dönemin önde gelen akademisyen ve yazarları tarafından gündeme taşınmıştır. Özellikle Ortodoks kimlikleri ile ön plana çıkan Puşkin (ö. 1837), Dostoyevski (ö. 1881) ve Gogol (ö. 1852) gibi yazarlar Slav düşüncesini (Slavophile) savunmuşlar ve imparatorluk sınırları içerisinde bulunan halkları Rus olarak tanımlamışlardır. Bu tarihten itibaren daha önce rafa kaldırılan Kutsal Rusya, seçilmişlik ve Moskova Üçüncü Roma iddiaları sosyo-politik düzeyde olmasa da felsefi açıdan tartışılır bir konuma gelmiştir (Sogrin, 2011: 121). Ancak bu gelişmeler fazla filizlenmeden Bolşevik Devrimi’nin gerçekleşmesi, Ortodoksluğa dayanan Rus kimliğini ve vatandaşlığa dayanan ulus anlayışını sekteye uğratmıştır.

Sovyetler Birliği tesis edildikten sonra ülke içerisinde var olan çeşit-

li ulusların bir çatı altında birleştirilmesi yeniden gündeme gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşıyla birlikte Sovyetlerin kilise/din politikasında meydana gelen yumuşama ve dini motiflerin yeniden gündeme taşınması, unutulmuş Ortodoks Rus kimliğini yeniden canlandırmıştır (D. Pospolevsky, 1995: 183). Ortodoks kimliğin yeniden gündeme geldiğinin en bariz örneğini İ. Stalin'in (ö. 1953) Alman işgalinin başladığı ilk günlerde halka yönelik radyo konuşmalarındaki değişen üslubunda görmek mümkündür. Stalin konuşmasına “*Aziz vatandaşlar kardeş ve bacılar*” diyerek başlamış ve özenle Marksist ve Leninist söylemlerden kaçınmıştır (Shkarovdky, 2000: 196). Buna paralel olarak Sovyet hükümeti İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı koşullar ve savaşın ilk iki yılında yaşanan gelişmeler nedeniyle enternasyonal çizgiden ulusalcı çizgiye evrilmeyi kendi geleceği açısından daha yararlı görmüş ve bu doğrultuda bir politika izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede Stalin, ülkeyi savunabilmek ve savaşı kazanabilmek için açık bir ulusalcı söylem içerisinde Rus kimliğini canlandırma politikası izlemeye başlamış ve Rus ulusalcılığı savaş boyunca popülist bir seferberlik aracı olarak kullanılmıştır. Hatta Stalin 1945 yılında savaşı kazandıktan sonra, ünlü zafer demecinde bir bütün olarak Sovyet halkına değil, savaşta Rusların büyük kahramanlıklar gösterdiğini vurgulayarak, sadece “Rus halkına” teşekkür etmekten kaçınmamıştır (Zeynep Dağı, 2002: 84-85).

Daha sonraki dönemlerde birlik çatısı altındaki çeşitli halkların kimlik arayışına girmesi ve bazı bölgelerde ayaklanmalara yol açması, kimlik sorununun yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Sovyetler bu sorunu “Sovyet İnsanı” (*Homo Sovieticus*) (Zinovyev, 1981: 54) söylemi çerçevesinde Sovyet ulusu oluşturmak sureti ile çözmeye çalışmıştır. Ancak 1985'ten itibaren başlatılan “Yeniden Yapılanma” süreci ile birlikte bölgelerde alevlenen milliyetçilik ve yeni kimlik arayışları, sistemin çökmesi ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Birliğin çökmesiyle birlikte komünizm ideolojisinin ortadan kalkması ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin tam bağımsız bir pozisyona kavuşması, yeniden Rusya Ortodoksluğu'nu temel alan Rus kimliğinin gündeme gelmesine zemin oluşturmuştur.

Rus Kimliğinin Yeniden Oluşturulması Sorunu

Rusya Federasyonu diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi kendisini eski

Sovyetler Birliği'nin bir eyaleti olmaktan ziyade, onun milli kimliğe bürünmüş yeni bir sürümü olarak görmüştür (Trenin, 2006: 155). Dolayısıyla XX. yüzyılın sonunda Sovyet-Rusya İmparatorluğu çökmüşse de yerine Rusya Federasyonu adı altında yeni bir devlet tesis edilmiştir. Ancak Birliğin dağılması on yıllardan beri oluşturulmaya çalışılan Sovyet kimliğinin de ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ise beraberinde kaybedilen Rus kimliğinin yeniden inşası ile ilgili yeni birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş ve sıkça şu sorular sorulmaya başlanmıştır (Vera Tolz, 1998: 996). “Yeni Rusya'nın sınırları nereden başlar? Kime Rus denir? Rus milliyetçiliği etnik vatandaşlığa dayalı mı yoksa emperyalist bakış açısıyla mı tarif edilecektir?” (Peter ve Duncan, 2005: 277). Bu çerçevede çeşitli etnik grup ve milletleri bünyesinde barındıran Rusya için yeni ve kapsayıcı bir ulus anlayışı tesis etmek hayati önem taşımaktadır. Rusya'nın bir bütün olarak ayakta kalması onun izleyeceği sosyo-politik, dini ve etnik siyasete bağlıdır. Bunun bilincinde olan Rus yöneticiler itina ile Rus milliyetçiliğinde kaçınmaya ve vatandaşlık temeline dayanan ulus anlayışının ön plana çıkartılmasına özen göstermektedirler. Bu çerçevede Rusya'nın önünde duran önemli sorunlardan biri de etnik grup temsilcilerini *Rusyalıların milli devleti* çatısı altında birleştirme çabasıdır. Bu aynı zamanda belirlenen yeni kimlik vizyonu olarak da görülebilir. Rus vatandaşlığına dayalı ulus anlayışı 90'lı yılların başlarından itibaren Akademik Valeriy Tişkov tarafından ortaya atılmış ve yeni Rusya bu çerçevede şekillendirilmeye çalışılmıştır. Tişkov, Rus, Tatar, Başkurt, Ukraynalı ve diğer tüm Rusya sınırları içerisinde yaşayan ve Rus vatandaşlığına sahip etnik grupların etnik kimliğe değil vatandaşlığa dayalı Rus ulusu olduğunu söyler (Sogrin, 2011: 117). O, Rusya'nın milli bir devlet olmadığını altını çizerek Rus milleti denildiğinde karasal topluluğun, Rus ulusu denildiğinde ise sivil ve siyasi topluluğun anlaşılması gerektiğini belirtir. Buna benzer bir diğer görüş ise 1920'li yıllarda revaçta olan ancak Sovyet Birliği'nin tesisi ile ortadan kaldırılan Avrasyacı anlayıştır. 1990'lı yıllarda yeniden gündeme gelen bu görüş Rusya'nın kendine özgün bir uygarlık olduğunu ve yalnız imparatorluk anlayışı ile ayakta kalabileceğini savunmaktadır. Bu anlayışa göre Rusya, Ortodoks Doğu Slav ve Müslüman Türk halklarını bir çatı altında birleştiren kendine özgü bir kültürü temsil etmektedir (Peter ve Duncan, 2005: 287-88). Günümüzde bu görüşü savunanların başında akademisyen Aleksandr

Dugin gelmektedir. Dugin'e göre Rusya bir ülke değil bir medeniyettir. O, bunun iyi anlaşılabilmesi için Rus halkına özgün bağımsız medeniyetin kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Dugin, Rus kimliğinin yeniden inşası konusunda tarihi sürece değinmekte ve temel birtakım yanlış ön kabullerin süreci etkilediğinin altını çizmektedir. Şöyle ki, ilk olarak Rusya'nın bir Avrupa ülkesi olmadığına dikkat çekmekte ve bunun temel yanılğı olacağını vurgulamaktadır. Dugin, Avrupa'da sosyo-kültürel, felsefi ve politik dönüşümün farklı olduğunu; modernizasyon sürecinin Batıda endojen ve tabandan geldiğini, Rusya'da ise bunun tam tersi eksojen ve tepeden inme olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan Batı kültürü, kendine özgün ve iç dinamiklerine uygunken Rus dokusu ve kültürü için bu dayatmacı bir karakter taşımaktadır. Muhafazakârlığıyla ön plana çıkan Dugin, her şeyin yoluna girmesi için Rusya'nın bir medeniyet olduğunun kabul edilmesi gerektiğini söylemekte ve Rus kimliğinin aslında medeniyet kimliği olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi diğer Batılı ülkelerle kıyaslanmamalıdır; Rusya ancak Avrupa'nın tümüyle veya İslam medeniyetiyle kıyaslanabilir (Dugin, <http://konservatizm.org/konservatizm/ident/270409150306.xhtml>).

Avrasya birliği ve Avrasya uygarlığı tezinin de banisi olan Dugin (Dugin, 2000: 36-75) bu uygarlığın özünü Rusya'nın oluşturduğunu ileri sürerek, bu uygarlığın yeniden tesisi için, uygarlıktan geçici olarak kopmuş ülkelerin yeniden Avrasya birliği etrafında toplanması gerektiğini belirtir. Bu düşüncenin gerçekleşebilmesi için "Rus Milliyetçiliği" fikrinden itina ile kaçınılması gerektiğinin de altını çizen Dugin, böyle bir yaklaşımın ulus devlet anlayışını ortaya çıkaracağını ve bunun da Rusya'da yaşayan diğer milletleri rahatsız edeceğini söylemektedir (Dugin, <http://konservatizm.org/konservatizm/ident/270409150306.xhtml>). Dolayısıyla Rusya'nın dar anlamda bir ülke olduğunu kabul etmek diğer etnik gurupların bağımsızlık taleplerini haklı çıkaracaktır. Ancak bu görüşü savunanlar her ne kadar Rus milliyetçiliğinden kaçınılması gerektiğini söylüyorlarsa da ortaya koydukları Avrasya birliği projesi "Rus ruhu" çerçevesinde şekillenmektedir (Sogrin, 2011: 119). Ayrıca ülke genelinde yapılan kamuoyu araştırmaları Rus halkının her hangi bir birlik adı altında geçmiş Sovyetler Birliği'ne bağlı ülkelerin yeniden birleştirilmesi tezini desteklemediğini ortaya koymaktadır. Örneğin 2004 yılında yapılan bir araştırmada yer alan

“Rusya’nın terkinde Bağımsız Devletler Topluluğu’nun da katılacağı tek bir devlet oluşturulmalı” şıkkı deneklerin sadece % 28’i tarafından olumlu karşılanmıştır (Tikhonova, 2011: 130). Bu ise toplumun geriye kalan % 72’li bir kesiminin söz konusu birliğe sıcak bakmadığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar Avrasyacı düşünce etrafında çeşitli ulusları bünyesinde barındıracak ortak vatan ve Rusya medeniyeti anlayışı yaygınlaştırılmaya çalışılıyorsa da ülke genelinde Rus milliyetçiliği giderek tırmanma kaydetmektedir. Zira yapılan kamuoyu araştırmaları Rus milletinin önemli bir bölümünün diğer toplumlara özellikle de Kafkasya ve Orta Asya halklarına karşı olumsuz tavır içerisinde olduğunu göstermektedir. Örneğin 2005 ile 2010 yılları arasında yapılan kamuoyu araştırmasından aşağıda belirtilen sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Baraş, 2010: 91).

Tablo.1

Ulus ve Halklar	Yıllar			
	2005	2006	2009	2010
Kafkasyalılar (Azerbaycanlı, Ermeni, Gürcü, Çeçen, Dağıstanlı)	% 23	% 29	% 29	% 29
Orta Asya Halkları (Tacikler, Özbekler, Kazaklar)	% 4	% 2	% 6	% 6
Yahudiler	% 2	% 1	% 2	% 3

‘Lütfen sizi rahatsız eden ve sevmediğiniz ulus ve halkları belirtiniz?’ şeklinde sorulan soruya 2010 yılı itibarı ile deneklerin % 29’u Kafkasya halklarını işaretlemiştir. Bunu % 6’lık oranla Orta Asya toplulukları izlemektedir. % 3’lük bir kesim ise Yahudilere karşı tahammülsüz olduklarını belirtmektedir. Bu da Rusya’da yabancı düşmanlığının neredeyse % 40’lara tırmandığını gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla söz konusu oranlar, Rus milliyetçiliğinin yeni bir kimlik kazanarak şekillenmeye başladığını ortaya koymaktadır. Özellikle üniversite gençleri arasında yapılan araştırmalarda etnik kimliğin ön plana çıkması dikkat çekicidir. Zira Orenburg vilayetinde üniversite gençlerinin katılımı ile gerçekleştirilen araştırmalar gençlerin % 76’sının etnik kimliğe çok önem verdiğini ortaya koymuştur. Yine gençlerin % 39’u diğer

milletlere karşı olumsuz bakış açısına sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu milletlerin başında yine Kafkasya ve Orta Asya halkları gelmektedir (Şeşukova, 2011: 18). Verilere yansıyan bu yabancı düşmanlığının birçok hallerde ciddi insan hakkı ihlallerine yol açtığı da bir gerçektir. Örneğin 2000’li yıllardan itibaren giderek artan Rus milliyetçiliği, diğer ırk ve din mensuplarına karşı suç içeren birtakım uygulamalar içerisine girmiştir. Örneğin resmi verilere göre 2008 yılı içerisinde aşırı milliyetçilerin saldırısı sonucu 110 kişi hayatını kaybetmiş, 487 kişi ise yaralanmıştır. Aynı şekilde 2009 verilerine göre bu türden saldırılarda 72 kişi hayatını kaybederken 359 kişi de yaralanmıştır (Verhovskiy, 2010: 7). Be çerçevede ister Rusya çatısı altında yeniden bir birliğin oluşturulması fikrinin toplumca kabul görmemesi isterse de Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyeti vatandaşlarına yönelik olumsuz bakış açısının yaygınlık kazanması, amaçlanan vatandaşlığa dayalı ulus anlayışının inşasını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu gün itibarıyla Rusya Federasyonu içerisinde 100’den fazla dilde konuşan yaklaşık 160 civarındaki etnik grubun varlığı (Zenko, ve Puçkov, 2009: 14) göz önünde bulundurulur ise özellikle Rus kimliğinin yeniden tesisinin çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğu anlaşılacaktır. Zira yapılan bir diğer araştırmaya göre deneklere yöneltilen “Rusyalılara göre asıl Rus kimdir?” sorusuna verilen yanıtlar dikkat çekicidir. Deneklere iki şıkka aynı anda yanıt verme olanağı sağlandığını belirtmekte yarar vardır. Örneğin deneklerin % 41’i Rus kültürü ile eğitilen ve onu benimseyenlerin asıl Rus olduğunu belirtirken, % 26’lık bir bölüm asıl Rus olmak için Rus anne ve babadan doğmak gerektiğini vurgulamaktadır. Yine bu araştırmaya göre deneklerin % 10’u Ortodoks yani ‘Pravoslav’ olanların asıl Rus olabileceğini işaretlerken, sadece % 6’lık bir oran Rusça konuşan herkesin asıl Rus olduğunu belirtmektedir (Tikhonova, 2011: 142). Bu sonuçlar dikkate alındığında, çeşitli ırk ve dinlerden müteşekkil milletleri bir çatı altında birleştirerek yeni bir Rus kimliğini tesis etme düşüncesi görüldüğünden çok daha çetrefil ve zor bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ülke genelinde farklı ırk ve dinlerin çeşitliliğine paralel olarak Rus Ortodoksluğunun Rus milliyetçiliğine endeksli yükselişe geçmesi, beraberinde kutuplaşma ve ötekileşmeyi de hızlandırmaktadır.

Ortodoks Kimlik

Sovyetler Birliği'nin son yıllarında yeniden yapılanma politikasının da doğurduğu fırsatlar çerçevesinde ülke içerisinde dinin yeniden hayat bulmasının önü açılmış oldu. Bu aynı zamanda Rus sorunu adı altında Rus kimliğinin tartışılmaya başladığı bir döneme denk gelmektedir. Özellikle komünizm sonrası Rusya Federasyonu'nda yeniden filizlenen Ortodoks kimlik, kültürel ve dini olmak üzere iki farklı yönde gelişme kaydetmiştir. Bunlardan ilki toplumun geçmişten günümüze aktardığı kültürel kodların yeniden hayatıyet bulmasıyla gün yüzüne çıkarken, ikincisi bireysel dindarlığın giderek yaygınlaşması sonucu belirginlik kazanmıştır. Bu nedenle günümüz Rusya'sında yeşermekte olan Ortodoksluk kimliğinin tekdüze olmadığını belirtmekte yarar vardır (Rijova, 2006: 145). Yapılan kamuoyu araştırmaları toplumun belli bir kesiminin Ortodoksluğu inançtan daha ziyade kültürel kimlik çerçevesinde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin 1991-1997 yılları arasında yapılan çeşitli araştırmalarda deneklere inançla ilgili bazı sorular yöneltilmiştir. Bun göre "Tanrı'ya inanıyor musunuz?" sorusuna 1991 yılında deneklerin % 29'u evet derken bu oran 1993 yılında % 40'lara yükselmiştir. Ancak burada deneklere yöneltilen "anlayışınıza göre din nedir?" sorusuna verilen yanıtlar dikkatimizi çekmektedir. Zira bu soruya deneklerin % 90'ı milli değerlere sahip çıkmak, kültür ve ahlak şeklinde yanıt vermiştir (Filatov, 1999: 141). Yine Tanrı'ya inandıklarını söyleyen deneklerden % 38'i Tanrı'yı bir kişilik olarak tanımlarken, % 40'lık bir oran Tanrı'nın yaşam gücü olduğuna inandıklarını belirtmiştir. Yapılan anketlerde deneklere kiliseye gitme sıklığı da sorulmuştur. Nitekim 1991'deki araştırma inançlı insanların sadece % 6'sının mütemadiyen kiliseye gittiğini ortaya koyarken, bu oran 1996 yılında % 1 artarak % 7'ye yükselmiştir (Dualı, 2012: 204-207).

Yukarıda aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Rus toplumunda Ortodoks kimlik, büyük oranda kültürel çerçeve içerisinde kendisine yer edinmektedir. Ayrıca bu bir anlamda Rus Ortodoksluğunun milli bir kimliğe büründüğünü ortaya koymaktadır. Örneğin 1994 yılında Petersburg Piskoposu İoanna (ö. 1995) Ortodoksluğun Rus etnik kimliğiyle bütünleştiğine dikkat çekmiştir (Zubov, 1995: 253). Bunun en önemli nedenlerinden biri Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu büyük güç anlayışına dayalı Sovyet kimliğinin yıkılması ile birlikte

tırmanışa geçen milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve soyutlanmışlık algısının artmasıdır. Nitekim buna paralel olarak Ortodoks odaklı metinlerde de buna benzer bir çizginin izlendiği göze çarpmaktadır. Örneğin okullarda okutulması planlanan ‘Ortodoksluğun Esasları’ ders kitaplarında bu bakış açısını görmek mümkündür. Zira bu eğitim metinlerinin konusu en az Ortodoksluk kadar Rusluk ve Rus kimliği üzerine bina edilmiştir (Lunkin, 2006: 302).

Rus kimliği ile Ortodoks kimliğinin aynı anlam içerisinde değerlendirilmesi 2009 yılında Rus Ortodoks Kilisesi’ne Patrik olarak seçilen metropolit Kiril ile birlikte netlik kazanmıştır. Kiril, her zaman güçlü ve kudretli bir devletin oluşturulmasından yana tavır takındığını belirterek Ortodoksluğun yeni Rus kimliğinin oluşturulmasında oynadığı rolün altını çizmektedir. Takındığı tavırla Avrasyacı düşüncüyü benimsemiş Kiril, Rus milliyetçiliğini Batı ve Rus uygarlığının mücadelesi üzerine şekillendirmekte ve Rusya’nın, Batıdan bağımsız kendine özgü bir yolunun olması gerektiğini belirtmektedir (Filatov, 2012: 18). Yeni kimlik arayışı çerçevesinde izlenmek istenen bu yol, kuşkusuz Rusya’yı Batı eksenli liberal demokrat çizginin dışına itmektir. Bu ise Rusya’nın XI. yüzyıldan itibaren oluşturmaya çalıştığı Ortodoks eksenli kendine özgü geleneğe sadık kalarak yeni Rusya’nın kaderini belirlemeye kararlı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Tüm bu tartışmaları değerlendiren akademik E. Tikhonova’ya göre Rusya’nın gerçekten de büyük bir devlet olması, onun dış düşman arayışından vazgeçerek ekonomik ve eğitim açısından yeşermesiyle ilintilidir. Ayrıca toplum bütünlüğünün sağlanması ve ülkenin uluslararası arenada rekabet edebilir konuma gelebilmesi, onun modernizasyon sürecini başarı ile tamamlamasına bağlıdır (Tikhonova, 2011: 143). Ancak ne var ki bugünün Rusyası modernizasyon sürecini hızlandıran ve dünya ile bütünleşen bir ülke olmaktan daha ziyade içine kapalı ve emperyal hedefleri ön plana çıkan bir görünüm sergilemektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Rus milli ve Ortodoks kimlik sorununun tarihi süreç içerisinde üç farklı aşamadan geçtiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Rus ulusunun tarih sahnesine çıktığı X. yüzyıldan itibaren Ortodoks Hıristiyanlığın da etkisi ile kendine özgü bir kimlik inşa etme süreci ile birlikte başlamaktadır. Oluşturulmaya çalışılan bu Rus kimliği, XV.

yüzyıl içerisinde ortaya çıkan birtakım gelişmeler sonucunda tamamen evrilerek yeni bir boyut kazanmıştır. Bu, Rus ulusunun Ortodokslukla bütünleşmesi sonucu ortaya atılan ve özünde kutsallığı barındıran yeni bir kimlik inşa süreci olmuştur. Zira bu anlayış Rusların Doğu Roma İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması sonucu kendilerini Ortodoksluğun yegâne hamisi ve koruyucusu olarak görmelerinden kaynaklanmıştır. Belirlenen yeni kimlik vizyonunun Rusya açısından ne denli yapıcı bir katkı sağladığının farkında olan Çarlar, bunu bir adım daha ileri taşıyarak Moskova Üçüncü Roma iddiasını ortaya atmışlardır. Nitekim Doğu Roma İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması ve Ortodoksluğun kalesinin Müslümanlar'ın eline geçmesi, Moskova'nın Üçüncü Roma adı altında Ortodoks dünyasının bayraktarlığını üstlenmesine fırsat sunmuştur. Dolayısıyla Ruslar X. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonlarına kadar Ortodoks "Pravoslav" kimlik ile Rus kimliğini aynı kategori içerisinde değerlendirmişlerdir. Bu ise zamanla "Pravoslav" yani Ortodoks olanın Rus olduğu algısını yaygınlaştırmıştır.

İkinci süreç ise 1917 Bolşevik devrimi ile çarlık sisteminin ortadan kaldırılması ve yerine ateist ideolojiye dayalı komünist düzenin tesis edilmesi ile başlar. Bu süreç eski sistemin tüm değerlerini reddettiği ve özellikle Ortodoksluğa dayalı kimlik anlayışına karşı savaş açtığı için asırlardan beri oluşturulmaya çalışılan kutsal Rus kimliğini ortadan kaldırmıştır. Ancak Sovyet yönetimi ortaya çıkan bu boşluğu doldurmak için yeni bir kimlik tanımlamasına çalışılmıştır. Yapılan bu yeni tanım sadece bir ulusu değil birlik içerisinde kalan tüm ırk ve ulusları kapsamak zorunda olduğundan, Sovyet İnsanı" (*Homo Sovieticus*) söylemi geliştirilerek bir üst kimliğin inşasına çalışılmıştır. Ancak 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Birlik içerisinde olan birçok ulusun bağımsızlığını kazanması, Sovyetler'in devamı niteliğinde olan Rusya Federasyonu'nda yeni bir kimlik tanımını zorunlu kılmaktadır. Bu ise hem milli hem de dini kimlik konusunda yeni bir sürecin başlangıcı anlamına gelmektedir.

Günümüz Rusya Federasyonu'nda 100'den fazla dilde konuşan yaklaşık 160 etnik grubun bulunması doğal olarak kimlik tanımı konusunda birtakım zorlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu gün itibarıyla Rusya devleti Rus milliyetçiliğini çok fazla etkin hale getirmeksizin diğer etnik grup ve ulusları bir arada tutacak yeni bir yol haritası üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Bu nedenle Rus ulusu ya

da Rus devleti yerine *Rusyalıların milli devleti* tabirinin kullanılması öngörülmektedir. Böylelikle Rusya'nın herhangi bir etnik kimliğe özgün olmadığı, aksine çok uluslu ve eşit haklara sahip bir yapı içerdiği söylenmeye çalışılmaktadır. Yine Rusya'nın bir devlet değil de bir medeniyet olduğu bu medeniyet içerisinde birçok ulusun var olabileceği iddia edilmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki, Rus politikacıların bu çabalarına rağmen Rus milliyetçiliğinin giderek ivme kazandığı ve "Rusya Ruslarıdır" sloganı altında özellikle Kafkasya ve Orta Asya halklarına karşı ırkçı tutum sergiledikleri bir gerçektir. Bunun yanı sıra Rus Ortodoks Kilisesi'nin son dönemlerde hem siyasi hem de sosyal alanda neredeyse çarlık dönemindeki etkinliğine kavuşması, beraberinde Ortodoks kimliğin de yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla Ortodoks olanın Rus olacağı algısı yeniden toplum içerisinde kendisine yer edinmektedir. Bu minvalde günümüz Rusya'sında hem milli hem de Ortodoks kimliğin giderek yükseldiğini ve bunun da diğer ırk ve uluslara yönelik dışlayıcılığı körüklediğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- BARAŞ P. E (2010) "Figura 'Drugogo' Kak Znaçimaya Sostavlyayuşaya Rossiyskoy İdentiçnosti," *Monitoring Obşestvennogo Mneniya*, No. 1 (107), s. 90-99.
- BELITSKOY A. "Slova o Zakone i Blagodati Mitropolita İloriona," *Drevnaruskaya Literatura*, <http://old-russian.chat.ru/13ilarion.htm> 15 Mart, 2013.
- DAĞI, Z. (2002) *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- DUALI, Şir M. (2012) "XX. Yüzyıl Rusya'sı Sosyo-Politik Yapısında Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rolü," İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- DUGIN, A. "Dva Partii v Russkom Pravoslavii, Sovremennaya İdentiçnost Rossii," <http://konservatizm.org/konservatizm/ident/270409150306.xhtml> 29 Nisan, 2013
- FILATOV, S. B. (1999) "Novoye Rojdeniye Staroy İdeyi: Pravoslaviye Kak Natsionalny Simvol", *Polis*, No. 3, s. 140-49.

FILATOV, S. (2012) "Patriarch Kiril: two Years of Plans, Dreams, and an Uncomfortable Reality," *The Russian Orthodox Church Under the New Patriarch*, Moskova, Rosspen.РОССПЭН.

FLOROVSKY, G. (1979) *Ways of Russian Theology*, Part I, M A, Belmont.

ILARION, (1994) *Slovo o Zakone i Blagodati*, Moskova.

LUNKIN R. A. (2006) "Pravoslaviye v Şkolakh: Russkaya Vera Kak İdeologiya", *Voprosi Obrazovaniya*, No. 4, s. 301-308.

Orlov A. S. ve Georgiev, V. A. (2001) *İstoriya Rossii*, Moskova.

PETER, J. ve Duncan, S. (2005) "Contemporary Russian Identity Between East and West," *The Historical Journal*, Cambridge, Vol 48, No.1, s. 277-294.

POLOZNIEV D. N. "Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v XVII v, Patriarkh Nikov," *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, Moskova, 2000.

POSELYANIN, E. (1998) *Oçerki iz İstorii Russkoy Tserkovnoy i Duhovnoy Jizni v XVIII veke*, Moskova.

MAKAREY (1868) *İstoriya Russkoy Tserkvi*, Tom II, Petersburg.

MAKAREY (1910) *İstoriya Russkoy Tserkvi*, Tom. XII, Petersburg.

RIJOVA, S. V. (2006) "O Sootnoşenii Pravoslavnoy identiçnosti i Grajdanskogo Soznaniya," *Grajdanskie, Etniçeskie i Religioznie İdentiçnost v Sovremennoy Rossii*, İzdatelstvo İnstituta Sotsiologii RAN, Moskova. s, 141-165.

SINITSINA N. V. (2000) "Russkaya Tserkov v Period Avtokefalii Yçrejdenie Patriarşestva," *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, Moskova.

SOGRIN, V. V. (2011) "Shtoyest Rossiyskaya Natsia i Rossiyskaya Narod," *Oşestvenniye Nauka i Sovremennost*, No 1, s. 117-125.

ŞEŞUKOVA G. V. (2011) "Formirovane Etniçesкой i Konfessionalnoy Tolerantnosti u Studentov Orenburgskikh Vuzov," *Rossiyskaya Natsiya, Orenburg. Materiali Vserossiyskoy nouçno-Preaktiçesкой Konferentsii*, s. 15-21.

SHKAROVSKY M. V. (2000) *Ruskiy Pravoslavniy Tserkov pri Stalina i Huruşeva, 1939-1964 god*, c. II. Moskova.

TALBERG, N. D. "Svyataya Rus," http://www.orthedu.ru/ch_hist/talberg1.htm

TIKHONOVA, N. E. (2010) "Stanovlenie Novoy Rossiyskoy İdentiçnosti: Opit Empiriçeskogo Analiza," *İdentiçnost Kak Predmet Politiçeskogo Analiza*, Sbornik Statey, Moskova, s. 127-145.

TOLZ V. (1998) "Forging the Nation: National Identity and Nation Building in Post-Communist Russia," *Europe-Asia Studies*, Vol, 50, No 6, s. 993-1022.

TRENIN, D. (2006) *İntegratsiya i İdentiçnost Rossiya Kak Noviy Zapad*, İzd, Evropa, Moskova.

POSPOLEVSKY, D. (1995) *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v XX veke*, Moskova.

VERHOVSKIY, A. M. (2010) Ksenofobiya Svaboda Sovesti i Anti Ekstremizm v Rossii v 2009 g, *Ejegodnih Dokladov İnformatsionno-analitiçeskogo Tsentra SOVA*, Mart, Moskova.

ZENKO A. P ve Puçkov P. İ. (2009) *Narodi Rossii*, Atlas, Moskova.

ZINOVYEV, A. (1981) *Gomo Sovetikus*, Mñnih.

ZUBOV, A. (1995) "Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v Posttotalitar-nom Prostranstve", *Kontinent*, No 3, s. 252-61.